

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
“Ужгородський національний університет”**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ
ШКІЛЬНЕ ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО**

для здобувачів освіти спеціальності
014 Середня освіта. Географія

Ужгород – 2022

УДК 551.49

Методичні рекомендації до вивчення курсу «ШКІЛЬНЕ ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО» (для здобувачів освіти спеціальності 0.14 Середня освіта. Географія) / укл. М. Салюк, М. Микита, – Ужгород: ДВНЗ “УжНУ”, 2022.–33 с.

Укладачі: *Салюк Мар'яна Романівна*
доцент кафедри фізичної географії та раціонального природокористування, кандидат географічних наук
Микита Михайло Михайлович
доцент кафедри фізичної географії та раціонального природокористування, кандидат географічних наук

Рецензенти: *Глюдзик Галина Богданівна,*
методист з географії та економіки кабінету методики
викладання природничо-математичних дисциплін Закарпатського
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Лета Василь Васильович
старший викладач кафедри фізичної географії та
раціонального природокористування, кандидат географічних наук

Ухвалено на засіданні кафедри фізичної географії та раціонального природокористування (*Протокол № 11 від 23 червня 2022 р.*)

Рекомендовано до друку методичною комісією географічного факультету ДВНЗ “Ужгородський національний університет” (*Протокол № 10 від 29 червня 2022 р.*)

© Салюк М.Р., М.М. Микита, 2022

З М І С Т

ВСТУП.....	4
<i>1. Опис навчальної дисципліни</i>	<i>5</i>
<i>2. Мета навчальної дисципліни.....</i>	<i>6</i>
<i>3. Очікувані результати навчання.....</i>	<i>7</i>
<i>4. Засоби діагностики та критерії оцінювання результатів навчання.....</i>	<i>9</i>
<i>5. Програма навчальної дисципліни.....</i>	<i>13</i>
ПРАКТИЧНИЙ КУРС.....	19
<i>Практичне заняття № 1. Історія розвитку шкільного географічного краєзнавства.....</i>	<i>19</i>
<i>Практичне заняття № 2. Джерела географічної краєзнавчої інформації та методика їх вивчення.....</i>	<i>20</i>
<i>Практичне заняття № 3. Форми та методи географічних краєзнавчих досліджень.....</i>	<i>22</i>
<i>Практичне заняття № 4. Застосування краєзнавчого підходу під час вивчення курсу «Географія» в загальноосвітніх навчальних закладах.....</i>	<i>24</i>
<i>Практичне заняття № 5. Методика вивчення природних географічних об'єктів рідного краю.....</i>	<i>26</i>
<i>Практичне заняття № 6. Методика вивчення соціально-економічних об'єктів рідного краю.....</i>	<i>28</i>
<i>Практичне заняття № 7. Методика організації навчальних географо-краєзнавчих досліджень з учнями.....</i>	<i>30</i>
Рекомендовані джерела інформації.....	33

ВСТУП

Перед українською школою сьогодні поставлено важливе завдання – виховати всебічно розвинену, духовно багату особистість з стійкими моральними переконаннями, яка буде любити і шанувати свою Батьківщину, красу її неповторної природи, зберігати найкращі здобутки науки і культури, пишатися своєю історією. Зважаючи на це, на сучасному етапі розвитку суспільства часто на перший план в освітньому процесі виходить національно-патріотичне виховання, яке передбачає, насамперед, формування національної свідомості та людської гідності, любові до рідної землі та свого народу. А для того, щоб любити свій рідний край потрібно його пізнавати, вивчати та досліджувати. У цьому може допомогти величезна різноманітність форм, методів і напрямків пізнання своєї Батьківщини.

Краєзнавство належить до нового типу міждисциплінарного знання, що складається у сучасній науці, і включає в себе географічні, історичні, економічні, демографічні, біографічні, фольклорні, літературознавчі, соціологічні, екологічні, музеєзнавчі, бібліографічні аспекти. Об'єднуючим компонентом є те, що вся ця інформація стосується однієї місцевості. Географічне краєзнавство в школі є одним із джерел збагачення учнів знаннями про рідний край, сприяє вихованню любові до нього і формуванню громадянських понять і навичок. Воно розкриває учням зв'язок рідної місцевості з великою Батьківщиною, допомагає усвідомити нерозривний зв'язок та єдність нашої країни. Краєзнавство, як ніяка інша дисципліна, виховує у здобувачів освіти причетність до рідної землі, історії своїх предків, змушує задуматися про минуле та сьогодення через пошук, дослідження, вивчення природи рідного краю, традицій і звичаїв його населення, пізнання свого коріння, формує патріотизм, духовність, національну самосвідомість.

Шкільне краєзнавство здійснюється учнями і розвивається відповідно до навчальних і виховних завдань освітньої установи. Реалізація принципу навчання і виховання на місцевому краєзнавчому матеріалі допомагає школярам встановлювати зв'язки в суспільстві, стимулює їх до участі у суспільно-корисній діяльності, формує географічні компетентності. Тому сьогодні, як ніколи, зростає роль краєзнавства не лише, як одного із найважливіших суспільних напрямків морально-патріотичного виховання, а й для навчання майбутніх поколінь. Викладати географію на краєзнавчій основі означає організувати навчальний процес так, щоб місцевий краєзнавчий матеріал був вихідним для формування географічних уявлень, понять і закономірностей. Знання свого краю необхідні для безпосередньої участі в його перетворенні, формуванні поваги до національних здобутків народу, бережливого ставлення до рідної природи, Землі загалом.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90	4-й	5-й
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3,7 самостійної роботи студента – 4	VIII	X
	Лекції:	
	30 год.	10 год.
	Практичні (семінарські):	
	14 год.	2 год.
Вид підсумкового контролю: екзамен	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усний	Самостійна робота:	
	46 год.	78 год.

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Шкільне географічне краєзнавство» є оволодіння теоретичними та практичними засадами шкільного географічного краєзнавства, опанувати методіку географічно-краєзнавчих досліджень для підготовки майбутнього вчителя географії у здійсненні ним самостійної краєзнавчої роботи в закладах загальної середньої освіти.

Основними *завданнями* вивчення дисципліни є: розкриття теоретичних та методичних засад шкільного географічного краєзнавства; висвітлення історичних особливостей розвитку географічного краєзнавства; обґрунтування методичних особливостей використання краєзнавчого принципу навчання як елементу дидактичної системи учителя географії; розширення системи знань здобувачів про природні й суспільні особливості рідного краю та про визначні його пам'ятки; розкриття змісту, форм та методичних особливостей організації краєзнавчих досліджень у загальноосвітніх навчальних закладах; обґрунтування дидактичних умов, які сприяють ефективному використанню краєзнавчих матеріалів під час навчання географії у закладах освіти.

Відповідно до освітньої програми «Географія», вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.

ЗК 3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 4. Здатність працювати в команді.

ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 11. Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети (лідерська компетентність).

ЗК 12. Здатність до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативності та підприємливості (підприємницька компетентність).

ФК 1. Здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.

ФК 4. Здатність до пошуку ефективних шляхів мотивації дитини до саморозвитку (самовизначення, зацікавлення, усвідомленого ставлення до навчання).

ФК 5. Здатність до охорони життя та забезпечення здоров'я учнів (зокрема з особливими потребами) в освітньому процесі та позаурочній діяльності.

ФК 6. Здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури.

ПК 2. Здатність доцільно і критично використовувати географічні поняття, концепції, парадигми, теорії, ідеї, принципи для пояснення письмовими, усними та візуальними засобами явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, державному, локальному).

ПК 3. Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі (світу), материків і океанів, України.

ПК 5. Здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів і форм організації життя людей.

ПК 6. Здатність встановлювати роль і місце України у сучасному світі в контексті географічних чинників її розвитку, аналізувати й пояснювати особливості геопросторової організації природи, населення і господарства України та свого регіону.

ПК 7. Здатність реалізовувати краєзнавчий підхід на уроках географії, у позакласній і позашкільній роботі з учнівською молоддю.

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Географія», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання (РН):

Програмні результати навчання	Шифр РН
Здобувач знає та розуміє принципи, форми, сучасні методи, методичні прийоми навчання предмета в закладах загальної середньої освіти (рівень базової середньої освіти).	РН 3
Уміє оперувати базовими категоріями та поняттями спеціальності.	РН 5
Добирає і застосовує сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів і здійснює самоаналіз ефективності уроків.	РН 8
Здатний цінувати різноманіття та мультикультурність, керуватися в педагогічній діяльності етичними нормами, принципами толерантності, діалогу й співробітництва.	РН 11
Формує в учнів уміння користуватися географічною та	РН 17

картографічною мовою в навчальному процесі, застосовувати алгоритми користування друкованою і цифровою картографічною продукцією при характеристиці окремих географічних об'єктів і територій.	
Характеризує і оцінює природні умови і ресурси, населення та господарство України, її роль і місце в сучасних суспільно-географічних процесах у світі; знає і розуміє географічні особливості свого адміністративного регіону.	РН 21
Добирає міжпредметні зв'язки курсів географії в базовій середній школі з метою формування в учнів природничо-наукової компетентності відповідно до вимог Державного стандарту загальної середньої освіти з освітньої галузі «Природознавство»; володіє методикою навчання пропедевтичного курсу «Природознавство».	РН 23
Дотримується сам під час польових навчальних практик та формує відповідальне ставлення учнів до природи, повагу до культурних цінностей і традицій місцевого населення під час екскурсій, походів і експедицій з учнівською молоддю.	РН 24

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Шкільне географічне краєзнавство»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр РН
Знати та розуміти теоретичні основи географічно-краєзнавчих досліджень, володіти сучасними методами та методичними прийоми застосування знань в закладах загальної середньої освіти (рівень базової середньої освіти).	РН 3
Знати історію розвитку географічного краєзнавства в Україні, уміти оперувати базовими категоріями та поняттями щодо навчання шкільного географічного краєзнавства в закладах освіти.	РН 5
Знати та вміти обґрунтувати методичні особливостей використання краєзнавчого принципу навчання як елементу дидактичної системи учителя географії	РН 8
Знати регіональні аспекти краєзнавчих досліджень та географічно-краєзнавчі особливості своєї території; цінувати різноманіття та мультикультурність краю	РН 11
Уміти формувати в учнів вміння користуватися географічною та картографічною мовою в навчальному процесі, застосовувати	РН 17

друкованою і цифровою картографічною продукцією при краєзнавчій характеристиці територій; використовувати літературні, картографічні та інтернет ресурси для краєзнавчої роботи.	
Характеризувати і оцінювати природні умови та ресурси рідного краю, його населення та господарство, оцінює роль і місце свого краю в сучасних суспільно-географічних процесах в Україні та світі; знає і розуміє географічні особливості свого адміністративного регіону.	PH 21
Знати принципи організації та проведення краєзнавчої роботи в школі; методичні особливості краєзнавчої роботи з учнями різних вікових груп.	PH 8
Вміти розробляти самостійні програми географічно-краєзнавчих досліджень території; застосовувати форми та методичні особливостей організації краєзнавчих досліджень у загальноосвітніх навчальних закладах	PH 24
Уміти планувати роботу краєзнавчого гуртка у школі; організувати краєзнавчу конференцію та оформити результати наукових досліджень;	PH 21, 24
Дотримується сам під час навчальних практик та формує відповідальне ставлення учнів до природи, повагу до культурних цінностей і традицій місцевого населення під час краєзнавчих екскурсій, походів і експедицій з учнівською молоддю.	PH 24

4. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Методи навчання: словесні (лекція, пояснення, розповідь, інструктаж), практичні (вправи, практичні роботи, семінарські заняття), наочні методи (спостереження, ілюстрації, демонстрації).

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- поточне усне опитування;
- модульне опитування;
- опитування на практичних та семінарських заняттях;
- спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів;
- екзамен.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: виконання практичних (семінарських) робіт, усне опитування на заняттях, виконання самостійної роботи.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота з тем змістовного модуля.

Форма підсумкового семестрового контролю: екзамен у формі усної перевірки знань.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота				Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	CP	50	100
10	10	10	20		

T1, T2 ... – теми практичних робіт

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T4	T5	T6	T7	CP	50	100
10	10	10	10	10		

T1, T2 ... – теми практичних робіт

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні заняття (допуск, виконання та захист)	3	30	4	40
Презентація			1	10
Проект	1	20		
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом	9	100	9	100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульний контроль є необхідним елементом модульно-рейтингової системи навчального процесу. Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «Шкільне географічне краєзнавство» проводиться двічі на семестр, згідно розкладу модульних контролів визначених навчальною частиною в межах годин, які відведені на практичні заняття. До модульної контрольної роботи

допускаються здобувачі, які виконали усі види передбачених завдань. Максимальна кількість балів одержаних під час контрольної роботи становить 50 балів.

Виконання модульної контрольної роботи передбачає надання відповідей на тести та теоретичні питання. Робота містить 10 тестів, за кожен правильну відповідь з яких здобувач отримує по 1 балу (разом 10 балів), та два теоретичних запитання, які максимально оцінюються по 20 балів за кожне (разом 40 балів).

Перескладання підсумкового модульного контролю здобувачами, які отримали рейтинговий бал за модульний цикл, що відповідає незадовільній оцінці, проводиться не пізніше двох тижнів після атестаційного. Позитивні оцінки з модульного циклу не підвищуються.

Під час другого модульного контролю викладач оголошує загальну кількість балів накопичених здобувачем освіти. Якщо здобувач набрав 60 і більше балів, то екзамен може бути виставлений за результатами модульних контролів на момент оголошення результатів. У разі, якщо здобувач бажає поліпшити свою оцінку, він складає екзамен за всією програмою навчальної дисципліни. При цьому в підсумковій оцінці не враховуються накопичені бали.

Критерії оцінювання модульного циклу

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка: національна та ECTS	Критерії оцінювання
90 – 100	Відмінно А	Здобувач дає абсолютно правильні відповіді на теоретичні питання з викладенням оригінальних висновків, отриманих на основі програмного, додаткового матеріалу та нормативних документів. При виконанні практичного завдання здобувач застосовує системні знання навчального матеріалу, передбачені навчальною програмою.
82-89	Добре В	Здобувач повністю розкрив теоретичні питання на основі програмного та додаткового матеріалу. При виконанні практичних завдань здобувач застосовує узагальнені знання навчального матеріалу, передбачені навчальною програмою
74-81	Добре С	Здобувач розкрив теоретичні питання, програмний матеріал викладено у відповідності до вимог. Практичні завдання виконані в цілому правильно, але мають місце окремі неточності.
64-73	Задовільно D	Здобувач розкрив теоретичні питання, проте при викладенні програмного матеріалу допущені окремі помилки. При виконанні практичних

		завдань здобувач припускається помилок, за рахунок недостатнього розуміння матеріалу.
60-63	Задовільно Е	Здобувач неповністю розкрив теоретичні питання, відповідь містить суттєві помилки. При виконанні практичних завдань здобувач припускається значних помилок, а виконання завдань викликає значні труднощі.
35-59	Незадовільно FX	Здобувач не розкрив теоретичні питання і не може виконати практичні завдання. Як правило такий здобувач виявляє здатність до викладення думки лише на елементарному рівні.
0-34	Незадовільно F	Здобувач, який не виконав навчальну програму або якийсь елемент її складової, має фрагментарні знання, які не дозволяють розкрити теоретичні питання і виконати практичні завдання. Такий здобувач не може викласти свою думку навіть на елементарному рівні.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Семестровий контроль з дисципліни «Шкільне географічне краєзнавство» проводиться відповідно до навчального плану у вигляді семестрового екзамену в терміни, встановлені графіком навчального процесу та в обсязі навчального матеріалу, визначеного робочою програмою дисципліни. Форма проведення семестрового контролю усна за змістом і структурою екзаменаційних білетів (затверджених на засіданні кафедри). Протягом семестру здобувачі можуть набрати від 0 до 100 балів, що переводяться в національну шкалу оцінювання і відповідно у шкалу ECTS. Якщо здобувач набрав 60 і більше балів, то екзамен може бути виставлений за результатами модульних контролів на момент оголошення їх результатів.

Якщо здобувач за результатами модульних контролів набрав 60 і більше балів, а на екзамені отримав менше 60 балів, то викладач має право з метою з'ясування повноти оволодіння програмою дисципліни, сформованості умінь та навичок, поставити додаткові питання в межах програми навчальної дисципліни. Підсумкова оцінка з дисципліни визначається викладачем з врахуванням балів, отриманих за відповіді на додаткові питання.

Критерії оцінювання зазначаються у робочій програмі навчальної дисципліни й доводяться до відома здобувачів на першому занятті.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи),	для заліку

діяльності		практики	
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Науково-методичні засади шкільного географічного краєзнавства

Тема 1. Вступ. Предмет, мета і завдання курсу «Шкільне географічне краєзнавство». Національне краєзнавство як сукупність дисциплін, що вивчають простір (географічне краєзнавство), час (історичне краєзнавство) та соціум і людину (соціальне краєзнавство). Суспільне, державне та освітнє (програмне, непрограмне) краєзнавство. Запровадження курсу шкільне географічне краєзнавство – виконання пропедевтичної функції краєзнавства.

Тема 2. Розвиток шкільного краєзнавства в Україні. Етапи та історія розвитку шкільного краєзнавчого руху. Розвиток шкільного географічного краєзнавства у незалежній Україні. Періодизація розвитку шкільного географічного краєзнавства. Основні вектори розвитку шкільного географічного краєзнавства.

Тема 3. Шкільне краєзнавство як складова педагогічної системи. Теоретико-методологічні засади шкільного краєзнавства. Методи краєзнавчих досліджень та методика проведення краєзнавчої роботи в школі. Розвиток системи шкільного краєзнавства. Функції шкільного географічного краєзнавства (теоретична, практична, пропедевтична, педагогічна). Патріотичне та екологічне виховання під час краєзнавчої роботи.

Тема 4. Форми, методи, джерела та зміст та шкільного географічного краєзнавства. Нормативно-правова база шкільного краєзнавства. Форми та напрями краєзнавчих досліджень. Організаційні форми й основні напрями шкільної краєзнавчої роботи. Застосування краєзнавства як методичного прийому

у освітньому процесі. Використання краєзнавчого підходу у навчанні географії в загальноосвітніх навчальних закладах. Особливість краєзнавчих джерел.

Тема 5. Шкільне краєзнавство в системі національної освіти України.

Зміст та структура краєзнавства у програмах варіативних та інваріативних шкільних курсів географії. Реалізація освітнього потенціалу географічного краєзнавства у освітній роботі школи. Програмне та позапрограмне шкільне географічне краєзнавство та його педагогічне значення. Краєзнавча освіта школярів.

Змістовий модуль 2. Краєзнавча характеристика України та Закарпатської області. Краєзнавча робота в школі.

Тема 6. Краєзнавча характеристика України та Закарпатської області.

Особливості географічного положення та історичний розвиток. Компонентна та ландшафтна структура природних комплексів, зміни біорозмаїття території. Заселеність та освоєність території, культурні ландшафти. Структурні зміни у господарстві та способі життя населення. Регіональні відміни території України та Закарпатської області.

Тема 7. Методичні особливості вивчення природних краєзнавчих об'єктів у шкільних курсах географії. Природно-географічне районування території. Вивчення фізико-географічних особливостей територій (геологічна будова, рельєф, корисні копалини, клімат, внутрішні води, ґрунти, земельні ресурси, рослинний та тваринний світ). Туристично-рекреаційні ресурси. Туристично-географічне краєзнавство.

Тема 8. Методичні особливості вивчення суспільно-географічних краєзнавчих об'єктів у шкільних курсах географії. Краєзнавчо-суспільне районування. Вивчення місцевих трудових навичок, технологій, ментальних особливостей при розміщенні виробництв. Транспортна та соціальна сфери. Атрактивні об'єкти та визначні історичні події. Комплексне суспільне краєзнавче дослідження території.

Тема 9. Системний підхід до організації краєзнавчої роботи в школі. Напрями досліджень географії рідного краю. Комплексне дослідження природи рідного краю, населеного пункту тощо. Соціальна історія краю. Краєзнавчі дослідження видатних вчених та постатей. Пам'ятки історії, архітектури, культурної та природної спадщини, як об'єкти вивчення шкільного географічного краєзнавства.

Тема 10. Форми та засоби проведення краєзнавчої роботи в закладах освіти. Організація і зміст програмної та позакласної краєзнавчої роботи. Форми і методи вивчення рідного краю. Підготовка та проведення географічних краєзнавчих мандрівок та екскурсій. Краєзнавчі музеї в школах та їх географічна складова. Методика проведення краєзнавчої роботи з фондovими матеріалами.

Методика організації роботи краєзнавчого гуртка. Методика підготовки учнівських робіт з географічного краєзнавства. Організація факультативних занять з краєзнавства. Краєзнавчі географічні конференції та турніри.

5.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: <i>денна</i>					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
8-й семестр						
Модуль 1						
Тема 1. Вступ. Предмет, мета і завдання курсу «Шкільне географічне краєзнавство».	7	2	1			4
Тема 2. Розвиток шкільного краєзнавства в Україні.	7	2	1			4
Тема 3. Шкільне краєзнавство як складова педагогічної системи.	7	2	1			4
Тема 4. Форми, методи, джерела та зміст та шкільного географічного краєзнавства.	10	4	2			4
Тема 5. Шкільне краєзнавство в системі національної освіти України.	9	4	1			4
Модульна контрольна робота	4		1			3
Разом за модуль	44	14	7			23
Модуль 2						
Тема 6. Краєзнавча характеристика України та Закарпатської області.	10	4	2			4
Тема 7. Методичні особливості вивчення природних краєзнавчих об'єктів у шкільних курсах географії.	7	2	1			4
Тема 8. Методичні особливості вивчення суспільно-географічних краєзнавчих об'єктів у шкільних курсах географії.	7	2	1			4
Тема 9. Системний підхід до організації краєзнавчої роботи в школі.	9	4	1			4
Тема 10. Форми та засоби проведення краєзнавчої роботи в закладах освіти.	9	4	1			4
Модульна контрольна робота	4		1			3
Разом за модуль	46	16	7			23
Разом за семестр	90	30	14			46

(заочна форма навчання)

Назви тем	Кількість годин					
	Форма навчання: <i>заочна</i>					
	Усього	у тому числі				
		лекції	практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
10-й семестр						
Тема 1. Вступ. Предмет, мета і завдання курсу «Шкільне географічне краєзнавство».	7	1				7
Тема 2. Розвиток шкільного краєзнавства в Україні.	7	1				7
Тема 3. Шкільне краєзнавство як складова педагогічної системи.	7	1				8
Тема 4. Форми, методи, джерела та зміст та шкільного географічного краєзнавства.	7	1				8
Тема 5. Шкільне краєзнавство в системі національної освіти України.	7	1	0,5			8
Тема 6. Краєзнавча характеристика України та Закарпатської області.	7	1	1			8
Тема 7. Методичні особливості вивчення природних краєзнавчих об'єктів у шкільних курсах географії.	9	1				8
Тема 8. Методичні особливості вивчення суспільно-географічних краєзнавчих об'єктів у шкільних курсах географії.	11	1				8
Тема 9. Системний підхід до організації краєзнавчої роботи в школі.	8	1				8
Тема 10. Форми та засоби проведення краєзнавчої роботи в закладах освіти.	8	1	0,5			8
Разом за семестр	90	10	2			78

5.3. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема 1. Історія розвитку шкільного географічного краєзнавства.	2	
2	Тема 2. Джерела географічної краєзнавчої інформації	2	

	та методика їх вивчення		
3	Тема 3. Форми та методи географічних краєзнавчих досліджень.	2	0,5
4	Тема 4. Застосування краєзнавчого підходу під час вивчення курсу «Географія» в загальноосвітніх навчальних закладах	2	0,5
5	Тема 5. Методика вивчення природних географічних об'єктів рідного краю.	2	0,5
6	Тема 6. Методика вивчення соціально-економічних об'єктів рідного краю.	2	0,5
7	Тема 7. Методика організації навчальних географо-краєзнавчих досліджень з учнями.	2	
Разом		14	2

5.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Регіональні відміни території України. Усталений в історичному контексті традиційний поділ України (етнографічні регіони та історико-географічні краї).	2	3
2	Географічне краєзнавство як метод вивчення просторових відмінностей країни. Виділення сучасних історико-географічних земель – країв. Проблема розробки з пізнавальною навчальною метою схеми регіонального поділу України.	2	3
3	Історичний процес регіонального поділу української території. Досвід виділення історико-географічних регіонів в 60-х роках минулого століття. Передумови формування принципів нового розмежування території України.	2	4
4	Шкільний краєзнавчий музей. Форми комплектування фондів шкільного музею (експедиції, туристські походи і подорожі, краєзнавчі екскурсії, поточне комплектування).	2	4
5	Вивчення природи України. Охорона природи. Природно-територіальний комплекс і його компоненти.	2	4
6	Основні етапи фізико-географічного вивчення природних комплексів.	2	4
7	Вивчення природних комплексів в процесі шкільних екскурсій.	2	4

8	Вивчення господарство краю. Напрями вивчення господарства краю. Територіальна організація виробництва. Основні джерела та методи вивчення підприємства. Організація навчальних екскурсій на виробництво	2	4
9	Краєзнавче музеєзнавство. Краєзнавчий музей: його значення та завдання, основні напрями музейної роботи.	2	4
10	Музей - організаційно-методичний центр шкільного краєзнавства та туризму.	2	4
11	Історично усталені регіонально-місцеві форми життєдіяльності населення у туризмі.	2	4
12	Краєзнавчо-музеєзнавча діяльність як основа створення туристичного продукту.	2	4
13	Туристично-орієнтована освітньо-культурна діяльність музею. Шкільна профорієнтаційна діяльність на сфері географії і туризму.	3	4
14	Розкрити зміст одного з напрямів руху учнівської молоді за збереження і примноження традицій, звичаїв, обрядів українського народу «Моя земля – земля моїх батьків».	3	4
15	Розробити структурований зміст програми туристсько-рекреаційного вивчення краю.	3	4
16	Використовуючи розроблену програму вивчення краю, розробити зміст і структуру музейно-краєзнавчої експозиції.	3	4
17	Проаналізувати вимоги шкільної програми з географії щодо змісту навчальних екскурсій в природу та зробити організаційно-методичні висновки.	3	4
18	Розробити структурований зміст шкільних навчальних екскурсій в природу.	3	4
19	Визначити район одноденного туристського походу, розробити маршрут і скласти графік руху, визначити зміст краєзнавчої роботи під час походу.	3	4
20	Розробити структуру і зміст навчальної екскурсії на виробництво.	3	4
	Разом	46	78

ПРАКТИЧНИЙ КУРС

Практичне заняття № 1

Тема: Історія розвитку шкільного географічного краєзнавства.

Мета: підсумувати й узагальнити результати самостійного опрацювання рекомендованої літератури, з'ясувати етапи розвитку географічного краєзнавства, роль і місце в ньому шкільного краєзнавства.

1. Періодизація краєзнавства.

До сьогодні актуальною залишається проблема періодизації історії розвитку краєзнавства в Україні. Останнім часом українські науковці-краєзнавці (П. Тронько, Г. Денисюк, Я. Жупанський, Я. Мартиняк, М. Пістун, О. Шаблій, М. Костриця та ін.) у ряді праць оприлюднили своє бачення етапів періодизації історії краєзнавства в Україні. Як і кожна наука, краєзнавство у своєму розвитку пройшло чотири основні етапи, а саме: витоки, зародження, становлення, організація. Ці чотири етапи М. Костриця та М. Пістун вважають відправними у визначенні періодизації історії краєзнавства (табл. 1).

Таблиця 1.

Періодизація національного краєзнавства

I етап	II етап	III етап	IV етап
Витоки краєзнавства (стихійно-описовий етап за М. Пістуном). Тут варто виокремлювати три періоди: найдавніший, античний, середньовічний – від появи найдавнішої людини (140 тис. років тому – до XVII ст.)	Зародження наукового краєзнавства в Україні (цілеспрямовано-описовий етап за М. Пістуном). Цей етап також поділяється на три періоди: анкетно-описовий, експедиційний, статистичний. Він охоплює період від початку XVIII ст. до середини XIX ст.	Становлення українського краєзнавства. Охоплює останню третину XIX ст. – початок XX ст.	Організація краєзнавства в Україні. Період включає хронологічні межі від 20–30-х рр. XX ст. до сьогодення

Завдання:

1. Розгляньте етапи розвитку національного та шкільного краєзнавства. Дайте характеристику етапів розвитку власне географічного шкільного краєзнавства, визначте хронологічні рамки кожного із них. При розгляді питання використовуйте наступну періодизацію, доповнивши таблицю:

Етап	Назва періоду	Хронологічні рамки періоду, його суть та особливості
I	Розвиток системи шкільного краєзнавства в період контрреформи загальної освіти.	заповнити
II	Краєзнавча діяльність у період освітньої політики «зв'язку школи з життям».	
III	Тенденції розвитку шкільного краєзнавства	

	після запровадження обов'язкової середньої освіти.	
IV	Шкільне краєзнавство в системі національної освіти України.	

2. На основі самостійного опрацювання відповідної літератури та інформації, скласти періодизацію краєзнавства свого регіону (Закарпаття).

3. Проаналізуйте роль фундаторів українського краєзнавства у його становленні та розвитку, заповнивши таблицю.

Фундатори українського краєзнавства	Визначні ідеї, досягнення та праці
Нестор Літописець	
Г. Новицький	
І. Срезневський	
М. Костомаров	
М. Максимович	
К. Ушинський	
Софія Русова	
М. Грушевський	
І. Франко	
С. Рудницький	
І. Крип'якевич	
О. Діброва	
Ф. Вовк...	

Практичне заняття № 2

Тема: Джерела географічної краєзнавчої інформації та методика їх вивчення

Мета: опанувати методику наукового аналізу джерел географічної краєзнавчої інформації, набути навички цілеспрямованої інтерпретації й отримання нової інформації за результатами обробки документів певного виду.

1. Класифікація джерел краєзнавчої інформації

Будь-яке географічне дослідження має починатися з аналізу джерельної інформації. Основними джерелами краєзнавства є:

- краєзнавча бібліографія – інформація про літературу регіону, яка вийшла в минулому або виходить тепер. Її завданням є виявлення, облік і характеристика краєзнавчої літератури. Краєзнавча бібліографія досить різноманітна за видом видань, за призначенням і повнотою відбору літератури, за періодичністю випуску і періодом, який охоплюється а також за тематикою. Майже в усіх обласних, а також у багатьох міських і районних бібліотеках, крім загальних каталогів, є спеціальні каталоги краєзнавчої літератури;

- картографічні джерела (архіви музеїв, державні архіви) – слугують як джерелом інформації, так і засобом для демонстрації результатів, одержаних іншими способами;
- усні джерела – усна народна творчість: казки, легенди, думи, пісні, прислів'я, приказки тощо. До усних джерел можна також віднести і бесіди, у вигляді зустрічей з певними людьми;
- офіційні джерела – документальна спадщина. Крім того, архіви можуть бути і в музеях (державних, громадських, художніх, меморіальних, краєзнавчих) та бібліотеках.
- статистичні джерела, які є найціннішим матеріалом для складення карт, вивчення територіальних особливостей і тенденцій поширення певного досліджуваного географічного явища;
- спостереження – огляд різноманітних об'єктів і процесів;
- друковані джерела – підручники, довідники, енциклопедії, путівники, карти, журнали, газети тощо;
- пам'ятки історії, культури та архітектури, пов'язані з історичними подіями в житті краю, розвитком суспільства і держави, а також твори матеріальної і духовної діяльності, які мають історичну, наукову, художню та іншу культурну цінність;

2. Методи наукового аналізу документації

Методи аналізу документації надзвичайно різноманітні, утім серед них досить чітко виділяються два основні типи аналізу: традиційний і формалізований (кількісний), що взаємодоповнюють один одного.

Традиційний (класичний) аналіз – це ланцюжок логічних операцій, спрямованих на інтерпретацію даних відповідно до мети дослідження. Даний аналіз спрямований вглиб документа, на повне “вичерпання” його змісту. Головний недолік цього аналізу – суб'єктивність підходу дослідника.

Формалізований (контент-аналіз). Якісний аналіз документів – необхідна передумова для всіх кількісних операцій, спрямованих звільнити дослідника суб'єктивізму. Основні процедури контент-аналізу пов'язані з переведенням якісної інформації на мову чисел.

Завдання:

1. Згідно з обраною темою варіанта дослідження здійснити пошук джерел інформації.
2. Проаналізувати підібрані джерела за їх окремими категоріями з погляду можливості отримання найбільш докладної інформації з теми дослідження.
3. Запропонувати шляхи обробки та подання інформації, отриманої з цих джерел, у географічному плані.

Варіанти для виконання роботи:

1. Історія становлення та розвитку краєзнавства в Україні.
2. Фундатори географічного краєзнавства.
3. Шкільне географічне краєзнавство.
4. Розвиток краєзнавства в Галичині.
5. Розвиток краєзнавства в повоєнний період.
6. Всеукраїнська спілка краєзнавців.
7. Краєзнавчий принцип навчання географії в школі.
8. Краєзнавча географічна характеристика України.
9. Краєзнавча географічна характеристика Закарпаття.
10. Краєзнавство як система знань та сфера просвітницької діяльності.
11. Власна тема для дослідження.

Практичне заняття № 3

Тема: **Форми та методи географічних краєзнавчих досліджень.**

Мета: ознайомитися із формами організації краєзнавчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та їх використанням у освітньому процесі; вивчити методичні основи системного підходу до організації краєзнавчої роботи.

1. Організаційні форми краєзнавчої роботи.

Географічна краєзнавча діяльність характеризується надзвичайною різноманітністю її організаційних форм, які зображені на рисунку 1.

Рис. 1. Форми краєзнавчої роботи

2. Система методичної роботи з географічного краєзнавства.

Система методичної роботи з краєзнавства передбачає: покращення рівня знань, умінь і навичок здобувачів освіти; поглиблення знань про природу рідного краю, історію його розвитку та тим самим сприяє вихованню любові до нього. Розроблені методичні рекомендації проведення занять з краєзнавства включають

в себе різноманітні форми і методи навчання, зорієнтовані на поглиблене вивчення краєзнавчих об'єктів юними краєзнавцями. Тому проведення краєзнавчої роботи може включати різноманітні форми і методи навчання, зорієнтовані на поглиблене вивчення краєзнавчих об'єктів учнями. Серед них визначальними є:

- методичні схеми і рекомендації вивчення краєзнавчих об'єктів;
- екскурсії та прогулянки в природу, на виробництво, до краєзнавчого музею, тематичні розповіді екскурсовода і керівника факультативу;
- навчально-практичні роботи, лабораторні (з документами, архівними матеріалами з географії краю);
- практикуми в місцевих фондах та архівах;
- тематичні походи та експедиції;
- конференції;
- робота з краєзнавчими джерелами інформації;
- дидактичні ігри з географічного краєзнавства, брейн-ринг «Люби, вивчай свій рідний край»;
- тематичні бесіди і діалоги учителя та учнів.

На різні етапах географічного краєзнавчого дослідження використовувався комплекс таких методів: порівняльно-географічний, літературний; статистичний; візуальний (спостереження); картографічний; анкетний; польових досліджень; описовий метод та багато інших.

Завдання:

1. Опрацювавши відповідну літературу та інші джерела інформації заповніть таблицю, вказавши особливості роботи учнів на різних етапах краєзнавчих досліджень.

Етапи географічних краєзнавчих досліджень

№ етапу	Назва етапу	Рекомендації щодо організації
I	Підготовчий	
II	Освітньо-пізнавальний	
III	Завершальний	

2. Охарактеризуйте організаційні форми краєзнавчої роботи в системі діяльності школи, які наведені на рис. 1.

3. Складіть навчальну програму гуртків за назвами «Географічне краєзнавство»/«Туристично-географічне краєзнавство» або факультативу «Рідний край», опираючись на нормативні документи МОН України (лист Міністерства освіти і науки України №1/11-7084 від 14.07.2017).

Практичне заняття № 4

Тема: Застосування краєзнавчого підходу під час вивчення курсу «Географія» в загальноосвітніх навчальних закладах

Мета: обґрунтувати технології використання краєзнавчого підходу навчання як одного із шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів при вивченні географії.

1. Краєзнавчий підхід у навчанні географії.

Краєзнавчий підхід – один із педагогічних підходів навчання, який означає уточнення, конкретизацію, розкриття та підтвердження наукових понять прикладами з навколишнього середовища рідного краю. Основним завданням шкільного краєзнавства є всебічне вивчення малої батьківщини, збирання та узагальнення краєзнавчого матеріалу. Краєзнавчий підхід передбачає систематичне встановлення зав'язків між вивченням географії і тими знаннями, які здобувають учні в результаті безпосереднього дослідження краю.

Під краєзнавчим підходом навчання розуміється встановлення в процесі навчання схожих зав'язків між відомими учням фактами з оточуючого їм середовища та географічним матеріалом, що вивчається згідно програми з метою підвищення якості засвоєння знань. Головне призначення краєзнавчого підходу полягає в тому, щоб дати можливість учневі в знайомій місцевості спостерігати географічну дійсність у взаємозв'язках її окремих компонентів і результати спостережень використовувати на уроках. Краєзнавчий принцип у вивченні географії забезпечує реалізацію дидактичних підходів «від відомого до невідомого» та «від близького до далекого». Принцип краєзнавчого підходу поєднує вміння учнів аналізувати почуте, побачене, порівнювати нові факти зі своїми життєвими спостереженнями, виявляти при цьому риси схожості та відмінності, вчитися застосовувати знання на практиці.

Завдання:

1. Охарактеризуйте краєзнавчий принцип у процесі формування географічної компетентності в учнів.
2. Розкрийте особливості впровадження краєзнавчого підходу при вивченні курсу «Географія» в загальноосвітніх навчальних закладах для 6-9 класів. Результати оформіть за зразком у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1.

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії

№	Клас	Тема	Зміст краєзнавчого матеріалу	Домашнє завдання
1.	6	Географічні координати свого населеного пункту	Розповідь про крайні точки Закарпатської області, географічний	Визначити відстань по карті від свого населеного пункту до столиці чи

			<i>центр Європи та області.</i>	<i>інших міст.</i>
2.	6	Будова земної кори, її склад. Мінерали та гірські породи. Рельєф	<i>Ознайомлення із впливом людини на рельєф на прикладі місцевих ландшафтів. Екскурсія.</i>	<i>Групові завдання: здійснити опис позитивного і негативного впливу людини на природу на прикладі місцевих ландшафтів.</i>
3.	6	Температура землі		
4.	6	Погода		
5.	6	Вітер. Опади		
6.	6	Води суходолу. Річки		
7.	6	Населені пункти. Свій населений пункт.		
8.	8	Корисні копалини України		
9.	8	Сезонні особливості клімату України		
10.	8	Погода і небезпечні погодні явища		
11.	8	Річка. Робота річок.		
12.	8	Ґрунтовий покрив України. Використання ґрунтів.		
13.	8	Рослинний світ України.		
14.	8	Тваринний світ України.		
15.	8	Географія своєї області.		
16.	9	Історичні землі України.		
17.	9	Населення України. Побут населення Закарпаття.		
18.	9	Сільське господарство своєї області.		
19.	9	Промисловість своєї області.		

3. Розгляньте можливості формування краєзнавчих знань в учнів на уроках географії на прикладі матеріалів про Закарпатську область, доповнивши за зразком таблицю 2.

Таблиця 2.

Географічне краєзнавство в курсах «Україна у світі: природа, населення» (8 клас) та «Україна і світове господарство» (9 клас)
(на прикладі Закарпатської області)

Тема уроку	Краєзнавчий матеріал	Формування в учнів знань умінь і навичок	Форми викладання
1	2	3	4
Географія України: об'єкти вивчення,	<i>Ознайомлення учнів із загально методичними засадами</i>	<i>Вміння визначати роль</i>	<i>Розповідь</i>

методи загально-наукових та спеціальних досліджень географії.	<i>географічного краєзнавства</i>	<i>краєзнавства в системі географічних наук</i>	
Джерела географічної інформації	<i>На першому уроці вивчення цієї теми учні отримують завдання зібрати інформацію про Закарпатську область з різних джерел географічної інформації (журнали, газети, довідники додаткова література, тощо).</i>	<i>Вміння учнів працювати з різними джерелами географічної інформації; вибір основного матеріалу.</i>	<i>Пошукова робота з виявлення джерел географічної інформації</i>
Географічні відомості про територію України			
.....			

Практичне заняття № 5

Тема: Методика вивчення природних географічних об'єктів рідного краю

Мета: сформуванню знань та розкрити окремі прийоми використання проблемно-пошукових методів навчання, спрямованих на переосмислення здобувачами освіти зібраної інформації про природні об'єкти рідного краю; визначити дидактичні умови, які забезпечують ефективне формування знань на основі краєзнавчого принципу навчання при вивченні географії рідного краю.

1. Дидактичні особливості формування знань про природу рідного краю.

Основні завдання шкільної географії зазначені у навчальній програмі для 6-9 та 10-11 класів, затверджених МОН України. Шкільний курс географії представляє собою не лише джерело нової інформацією про Землю, він є основою для формування географічного світогляду, він спрямований на виховання дбайливих господарів своєї Землі та любові до рідного краю. Важливим є факт набуття умінь і навичок, які спрямовані на адаптацію до навколишнього середовища, а також адекватної поведінки в ньому.

Головне завдання сучасної загальноосвітньої школи полягає у якісному доборі дидактичного матеріалу, який спрямований на життєву доцільність й функціональність, під час самостійного навчання. Програма з географії, за структурою та змістом, базується на загальних принципах неперервності та послідовності географічної освіти в школі. Перші географічні знання про рідний край учні отримують під час вивчення пропедевтичного курсу «Природознавство» у 5 класі, із подальшим поглибленим вивченням у наступних курсах.

Вивчення природи рідного краю необхідно здійснювати паралельно до навчальної програми у наступній послідовності.

№	Назва теми	Зміст
1.	Фізико-географічне положення краю.	Фізико-географічне положення (ФГП) краю – адреса, яка визначає його природні умови. Край у системі географічних координат. Характеристика ФГП краю за картами.
1.	Фенологічні спостереження	Сутність фенологічних спостережень, їхня спорідненість із географічним краєзнавством. Ознайомлення з календарем сезонних явищ у краї. Фенологічні екскурсії. Вибір об'єктів для фенологічних спостережень, сезонні спостереження. Ведення журналу спостережень.
2.	Геологічна будова, мінерали та гірські породи, рельєф краю.	Внутрішні та зовнішні процеси, якими зумовлені зміни рельєфу рідного краю. Мінерали та гірські породи. Корисні копалини краю, закономірності їхнього розміщення. Методика польових спостережень та збору колекції зразків мінералів та гірських порід. Основні риси сучасного рельєфу краю. Форми рельєфу різного порядку, характерні для території краю. Антропогенний вплив на геологічне середовище та рельєф краю. Геолого-географічні заповідні території і об'єкти краю. Вплив рельєфу на господарство краю. Відображення рельєфу у культурі краю. Екскурсії до геологічного відслонення. Польове ознайомлення з місцевими формами рельєфу.
3.	Метеорологічні спостереження. Особливості клімату краю.	Місцева метеослужба. Клімат краю, його особливості та їхня обумовленість. Характеристика пір року, сезонного розподілу метеорологічних явищ. Поняття мікроклімату. Вплив людини на метеорологічні явища та клімат. Значення клімату для господарського та культурного життя місцевого населення. Екскурсія на метеостанцію або метеомайданчик. Робота з метеоприладами. Опрацювання результатів спостережень за погодою. Вивчення мікрокліматичних відмінностей окремих територій.
4.	Води краю. Гідрологічні спостереження	Характерні риси розміщення водних об'єктів краю, їхня зумовленість. Річки краю, їхня загальна характеристика, типові риси режиму. Методика гідрологічних досліджень на місцевих річках. Озера та болота краю, їхня загальна характеристика, умови утворення, роль у природі. Підземні води, джерела. Штучні водойми. Взаємовплив розміщення і стану водойм та життя людей у краї. Чинники негативного впливу на річки та інші водойми, вимоги водоохоронного законодавства. Місцеві гідрологічні пам'ятки природи, заказники тощо. Спостереження за місцевою річкою у період повені/паводку/межені, очищення заплавної зони від сміття.
5.	Рослинність, тваринний світ, ґрунти краю	Загальна характеристика рослинності краю, її змін у часі. Типові рослинні угруповання, види рослин, чинники їхнього поширення. Штучні насадження. Тваринний світ краю: видова різноманітність та чисельність, їхні зміни в часі. Поширення різних видів тварин. Ґрунт – «дзеркало ландшафту». Типові ґрунти краю, їхня будова і склад, чинники утворення. Причини деградації ґрунтів. Вивчення рослинності краю за ілюстраціями та гербарними зразками, усною народною творчістю. Вивчення тваринного світу краю за ілюстраціями, усною народною творчістю, слідами життєдіяльності. Опис ґрунту.
6.	Природні комплекси	Типові природні комплекси (ПК) краю (огляд від рівня природних зон до фацій), причини їх різноманітності. Співвідношення ПК і екосистем. Антропогенні ПК, штучні екосистеми. Поняття «цінності природи».

		Характеристика основних суб'єктних цінностей природи. Самоцінність природи. Складання порівняльного опису природного і антропогенного ПК. Порівняльна характеристика цінностей природного і антропогенного ПК своєї місцевості.
--	--	---

Завдання:

1. Розробити конспекти уроків із системним використанням місцевого краєзнавчого матеріалу (на прикладі таблиці, яка подається вище).
2. Розробка екскурсій для вивчення природних об'єктів рідного краю за темами, які подані у таблиці вище.

Практичне заняття № 6

Тема: Методика вивчення соціально-економічних об'єктів рідного краю

Мета: сформувавши знань та розкрити окремі прийоми використання проблемно-пошукових методів навчання, спрямованих на переосмислення здобувачами освіти зібраної інформації про соціально-економічні об'єкти рідного краю; визначити дидактичні умови, які забезпечують ефективне формування знань на основі краєзнавчого принципу навчання при вивченні географії рідного краю.

1. Дидактичні особливості формування знань про соціально-економічні особливості рідного краю.

Україна у світі: природа, населення представляє собою географічний курс у 8 класі, який спрямований на формування географічного образу своєї держави, як складової світової спільноти країн, на основі комплексного її вивчення. Цей курс допомагає учням усвідомити себе громадянином України, сформувавши знання про природу та населення країни, а також свого регіону. Важливим є виховання поваги до народу України, його культури, учні повинні відчувати себе справжнім патріотом своєї держави. Програма курсу розрахована на 70 годин (2 години на тиждень), серед них 3 години становлять резерв. Важливим принципом формування змісту курсу є інтеграція, яка формується у поєднанні 13 фізико- та суспільно-географічних складників, яке відбувається під час вивчення природних комплексів, а також населення України та власного регіону. Важливе значення має урахування уже здобутих знань про природні особливості материків і океанів, а також населення країн світу з курсу географії, який вивчався у 7 класі. Важливий акцент при вивченні населення України спрямовується на основі тем про населення світу, які вивчаються в курсах географії у 6 та 7 класах та внаслідок поглиблення їх змісту. Важлива роль географії у 8 класі полягає у

значному її світоглядному потенціалі, а також тісних взаємозв'язках змісту із сучасністю та особистим досвідом учнів.

У 9 класі географія вивчається в курсі Україна і світове господарство, завдяки відповідному курсу завершується географічна освіта учнів в основній школі на базовому рівні. На наведений курс відводиться 52 години (1,5 години на тиждень), з яких 3 години – це резерв. Головна мета цього курсу полягає у формуванні знань про тенденції розвитку національного та світового господарства, а також визначення місця України в сучасному світі.

Вивчення соціально-економічних об'єктів та особливостей рідного краю необхідно здійснювати паралельно до навчальної програми у наступній послідовності:

№	Назва теми	Зміст
1.	Населення.	Кількість населення. Чинники, що впливають на кількість населення: природний рух, міграції. Демографічні процеси та статеві віковий склад населення. Тривалість життя населення. Демографічна політика. Механічний рух населення: причини і види міграцій, основні напрямки міграційних потоків. Населення краю впродовж історичного часу. Кількість, статеві та вікова структура населення краю, свого населеного пункту. Динаміка кількості населення міста (села) в ретроспективі.
2.	Розселення	Густина населення. Територіальні відмінності густоти населення. Міські і сільські населені пункти. Міське і сільське населення. Урбанізація, причини, що її зумовлюють. Виникнення і розвиток основних населених пунктів краю, свого міста чи села. Вплив природних умов краю на систему розселення, традиційний тип житла, промисли та галузі господарства.
3.	Етнічний склад населення. Релігійний склад населення.	Національний склад населення: особливості та регіональні відмінності. Національні меншини та етнічні групи, основні райони їх розселення. Релігія як явище культури. Найпоширеніші релігійні конфесії в Україні.
4.	Зайнятість населення. Трудові ресурси.	Кількість і якість трудових ресурсів. Економічно активне населення. Зайнятість населення. Проблеми зайнятості населення. Загальна характеристика зайнятості населення та господарства краю, свого населеного пункту.
5.	Сільське господарство	Аграрні відносини. Складники сільського господарства. Землезабезпеченість. Сільське господарство. Структура сільськогосподарських угідь. Розміщення в Україні виробництва сільськогосподарських культур. Структура та розміщення тваринництва. Зональна спеціалізація сільського господарства. Сільське господарство у своєму регіоні.
6.	Лісове господарство	Лісова безпека. Лісове господарство. Характеристика лісів свого адміністративного району, населеного пункту.
7.	Добувна промисловість	Класифікація мінеральних ресурсів за використанням. Видобування корисних копалин. Видобування інших видів природної сировини. Підприємства добувної промисловості свого регіону.
8.	Промисловість	Виробництво та постачання електроенергії. Типи електростанцій, основні чинники їх розміщення. Електроенергетика. Використання

		відновлюваних джерел енергії. Підприємства електроенергетики свого регіону. Металургійне виробництво. Основні центри виробництва чорних та кольорових металів. Хімічне виробництво. Виробництво деревини, паперу. Виробництво будівельних матеріалів. Виробництво машин та устаткування. Виробництво тканин, одягу, взуття. Виробництво харчових продуктів, напоїв.
9.	Транспорт	Транспорт, його роль у національній економіці. Види транспорту, їхні переваги й недоліки. Транспортні вузли. Міжнародні транспортні коридори.
10.	Торгівля	Форми торгівлі. Чинники концентрації роздрібною торгівлі в населених пунктах, регіонах.
11.	Туризм	Чинники розвитку туризму в регіоні. Туристична інфраструктура. Туризм в регіоні. Особливості природних рекреаційних ресурсів. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО. Туристичні райони. Масові туристсько-краєзнавчі заходи.

Завдання:

3. Розробити конспекти уроків із системним використанням місцевого краєзнавчого матеріалу (на прикладі таблиці, яка подається вище).

4. Розробка екскурсій для вивчення соціальних та економічних об'єктів рідного краю за темами, які подані у таблиці вище.

Практичне заняття № 7

Тема: Методика організації навчальних географо-краєзнавчих досліджень з учнями

Мета: опанувати методику організації краєзнавчих досліджень з учнями з метою набуття ними практичних умінь і навичок самостійного пошуку та для збору навчальної інформації.

1. Дослідження – спосіб пізнання рідного краю.

Дослідження відіграє чи не найбільшу роль у вивченні рідного краю. Саме завдяки цьому юні географи-краєзнавці досліджують природу, історію, господарство та систематизують зібрані матеріали. Під час походів та екскурсій складаються умови для робіт дослідницького характеру, що сприяє розвитку творчої ініціативи і цілеспрямованому використанню енергії дітей. Дослідницька робота може проводитись за різноманітною тематикою залежно від віку школярів, рівня їхньої підготовленості до виконання певних завдань, а також від проблеми використання досліджуваної теорії. Обсяг дослідницьких спостережень та досліджень, які проводять під час походів та екскурсій, визначається в основному рівнем оснащення юних дослідників спорядженням, інструментами, приладами, навичками дослідницької роботи а також часом, витраченим на дослідження.

Дослідницька робота учнів допомагає їм міцно закріпити та розширити знання, здобуті в школі, сприяє формуванню у дітей навичок наукового дослідження. Всі компоненти природи, історії та господарства вивчаються

окремо, за певним планом. Це дає можливість зібрати значний матеріал для теоретичних узагальнень та практичних рекомендацій.

2. Краєзнавчі спостереження.

Краєзнавчу роботу в школах ведуть самі учні під керівництвом вчителів. При цьому об'єм, зміст і форми краєзнавчої роботи залежать від віку учнів, від їх загального кругозору, рівня знань і вмінь. Вже в перших класах учні отримують елементарні уявлення про свій край, його природу і життя людей. З введенням курсів природознавства, історії, географії, біології краєзнавчі знання учнів збагачуються, оскільки матеріал цих предметів вивчається в значній мірі на краєзнавчій основі. Разом з тим розширюються можливості для позакласної краєзнавчої роботи.

Об'єктами краєзнавчих спостережень є: природа, населення, господарство, історичне минуле, архітектура, культура тощо. Спостереження учнями природних явищ, проникнення в їх суть стануть необхідними кроками на шляху формування наукового світогляду. Найбільш доступними і поширеними видами природного краєзнавства є спостереження за геологічною будовою, рельєфом і корисними копалинами, кліматичними і гідрологічними умовами, рослинним і тваринним світом, ґрунтами. Головним в історичному описі є виклад подій і фактів місцевої історії, виявлених в результаті пошуку, а також опис пам'яток історії та культури, пов'язаних з цими подіями. Спостереження за господарською діяльністю краю також є важливим напрямком краєзнавчих досліджень.

3. Методика організації та проведення екскурсій.

Екскурсія – це цілеспрямований процес, колективного відвідування певного місця чи об'єкта з різною метою. Екскурсії бувають різними за змістом, місцем проведення і способом пересування. Екскурсії мають великі дидактичні переваги над класними заняттями і відзначаються високою педагогічною ефективністю. Багаторічний досвід організації та проведення екскурсій у школі засвідчує їх величезну роль у навчальному процесі, особливо при викладанні географії. На екскурсіях учителі разом із здобувачами освіти мають справу з такими об'єктами, явищами і процесами, які наочно можна показати тільки в натурі. Дидактичну ефективність, позитивний результат екскурсія матиме тоді, коли вона ретельно продумана і підготовлена. Підготовка складається з таких етапів: вибір об'єкта екскурсії, попереднє ознайомлення з об'єктом, бесіда з екскурсоводом, складання плану проведення екскурсії.

4. Організація польових досліджень

Матеріали, зібрані під час безпосереднього спостереження і вивчення живої дійсності називаються польовими матеріалами, а робота по збору таких матеріалів і відомостей отримала назву польових досліджень.

Предметом вивчення під час проведення польових географічних досліджень виступають різноманітні елементи природи, господарського комплексу, історія, архітектура тощо. Головними перевагами польових досліджень є об'єктивність і репрезентативність отриманих наукових матеріалів і фактів. Провідною і найбільш розповсюдженою формою польових географічних досліджень є походи та експедиція, тобто безпосереднє збирання фактичного матеріалу на місцевості.

Залежно від тривалості та завдань такого дослідження серед експедицій розрізняють: короткотермінові та довготермінові(стаціонарні).

Подорожі та походи є також досить тривалими у часі та є складнішою формою краєзнавчої роботи порівняно з екскурсіями, де проводяться спостереження різноманітних об'єктів, явищ і процесів, які зустрічаються на маршруті.

Завдання:

1. Розробіть краєзнавчу екскурсію за темою «Історико-культурні об'єкти рідного краю (району, населеного пункту)». Екскурсія має містити такі складові: вибір об'єкта екскурсії; план проведення екскурсії; підсумки екскурсії.

2. Підготовка та здійснення туристично-краєзнавчих мандрівок (походів). Розробіть одну з таких мандрівок чи похід за наступною схемою: визначення мети та району мандрівки (походу); розробка проекту мандрівки (походу); порядок руху на маршруті; практична перевірка знань і відпрацювання навичок у поході; оформлення матеріалів та фотоальбому;

3. Методика польових досліджень з учнями. Підготуйте краєзнавчу експедицію за наступним планом: визначення мети та завдань краєзнавчої експедиції; розподіл тимчасових доручень та експедиційних посад; попереднє вивчення району експедиції, розробка маршруту і плану-графіка подорожі, складання кошторису; польовий зошит, польовий щоденник, вимоги до їхнього ведення; добір та підготовка спорядження та обладнання для досліджень; контроль фізичного стану вихованців; Перевірка готовності (захист експедиційних посад).

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Основи краєзнавства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О. П. Реєнта. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 276 с.
2. Кузьма-Качур М.І., Горват М.В. Основи краєзнавства. Навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2017. – 256 с.
3. Олішевська Ю. А. Шкільне географічне краєзнавство. Навчальний посібник. К.: «ФО-П Кравченко». 2020. – 175 с.
4. Кузьма-Качур М. І., Горват М. В. Основи краєзнавства: навч. посібн. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. – 256 с.
5. Методичні матеріали до вивчення курсу “Географія Карпатського регіону” / М. Салюк, М. Микита, Ужгород: Видав. УжНУ “Говерла”, 2020. – 76 с.
6. Глюдзик Г.Б., Легеза Н.Я., Легеза С.І. Рідний край – Закарпаття. – Ужгород: Гражда, 2010. – 108 с.

Допоміжна література

1. Бенедюк В. В. Технології застосування краєзнавчого принципу при вивченні географії у 6 класі // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 41 (94). С. 407 – 414.
2. Заставецька Л. Б. Організація краєзнавчо-туристичної роботи в школі: курс лекцій. – Тернопіль: Видавничий центр ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2011. – 104 с.
3. Загальна методика навчання географії: Підручник / О. М. Топузов, В.М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. – К. : ДНВП «Картографія», 2012. – 512 с.
4. Бенедюк В. В. Технології застосування краєзнавчого принципу в процесі вивчення фізичної географії України // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 40 (93). С. 382 – 389.
5. Збірник програм для гуртків, творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого та еколого-натуралістичного напрямів: (для позашк. та загальноосвіт. навч. закл.) / Хмельниц. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти, Хмельниц. обл. центр туризму і краєзнавства учнів. молоді, Хмельниц. обл. еколого-натураліст. центр учнів. молоді ; [уклад.: В. Ю. Юва та ін.]. – Вид. 2-ге, допов. і переробл. – Кам'янець-Подільський : [Б. в.], 2008. – 233с.
6. Мариняк Я.О. Географічне краєзнавство та методика його викладання. Навч. методичний посібник. – Тернопіль: Видавничий центр ТДПУ імені Володимира Гнатюка, 2003. – 64 с.
7. Шищенко П., Муніч Н. Географічне краєзнавство: зміст, понятійно-термінологічний апарат, місце в географічній освіті // Історія укр. геогр. Спец. випуск: Краєзнавство. – 2001. – Вип. 4. – С. 6-8.
8. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / В.С. Прокопчук; наук. ред. П.Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. – 278 с.